

VIRTUS

21 | 2014

Violet Soen*

Aristocratische dynastieën in de vroegmoderne tijd

Identiteitsbeleving op het kruispunt tussen verleden en heden

213

Martin Wrede, *Ohne Furcht und Tadel. Für König und Vaterland. Frühneuzeitlicher Hochadel zwischen Familienehre, Ritterideal und Fürstendienst*, Beihefte der Francia, LXXV (Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2012, 484 p., index)

In deze lijvige studie combineert Martin Wrede op intelligente wijze een aantal meer recente benaderingswijzen van ‘de’ adel in de nieuwe tijd: ten eerste bestudeert hij de adel niet als een monolithische geprivilegieerde stand, maar wel als een groep onderscheiden families met dynastieke aanspraken; ten tweede wil hij niet de werkelijke invloed van edellieden meten in het staats- en legerapparaat, maar wel de manier waarop ze zelf betekenis gaven aan hun adellijke afkomst door te verwijzen naar eer van de familie en dienst voor de vorst; en ten slotte probeert hij de *Vergangenheitsorientierung* (gerichtheid op het verleden) van de vroegmoderne adel in kaart brengen. Daarmee brengt Wrede een verrassende sociaal-culturele studie van herinneringspraktijken onder vroegmoderne adellijke families, en de impact hiervan op het ‘ridderideaal’ in de nieuwe tijd. De gevalstudies zijn treffend gekozen, maar richten zich enkel op de hoge aristocratie (*Hochadel*): voor Frankrijk het huis La Trémoïlle en Bouillon, voor de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden het huis Croÿ en Arenberg, en voor het Heilig Roomse Rijk en de Republiek het huis Nassau. Deze gevalstudies vormen de ruggengraat van het eerste deel; in het tweede deel onderzoekt de auteur de betekenis van ‘ridderschap’ aan het einde van het Ancien Regime door het lot van ridderordes en toernooien onder het vergrootglas te leggen.

* Katholieke Universiteit Leuven – violet.soen@arts.kuleuven.be

De vijf gevalstudies leggen de nadruk op wisselende onderwerpen. Bij het huis La Trémoille wordt duidelijk dat de familie een onderscheid maakte tussen herinneringsgeschriften voor eigen gebruik, en deze die in druk werden gegeven: binnen de familiekring was het soms broodnodig om de protestantse standvastigheid te verheerlijken in tijden van nood; het naar het katholicisme bekeerde nageslacht maakte echter de ridderdienst (*chevalier sans reproche*), koninklijke trouw en vorstelijke verwantschappen publiekelijk. Waar het geslacht La Trémoille slaagde in deze *refashioning*, deed de familie Bouillon dat niet: zij moest op bittere wijze ondervinden dat in tijden van adellijke opstand genealogische ficties niet langer konden opboksen tegen de doorgedreven *recherches de noblesse* van Lodewijk XIV. Bij de laatste mannelijke erfgenaam in rechte lijn van het huis Croÿ leefde dan weer een grote bezorgdheid om een oudtestamentische voorvader aan zijn genealogie toe te voegen, naast de eerder door de familie geclaimde en door de keizer gelegitimeerde afkomst van de koning van Hongarije en van Attila. Na diens dood viel de erfenis aan de familie Arenberg in de Habsburgse Nederlanden, maar de Franse neventakken Havré en Solre probeerden toch de fictie van de Hongaarse afkomst te blijven legitimeren met hulp van de Franse koning. Arenberg verschijnt vervolgens dan ook als de familie die erin slaagde om zich als succesvolle nieuwkomers te profileren (met dank aan de stammoeders!), en die op ongewone wijze dat aspect centraal stelde in de familieherinnering. Vanzelfsprekend beklemtoonde Arenberg ook eerder traditioneel het volgehouden katholicisme en de dienst aan de Habsburgers, en bediende de familie zich van tiende-eeuwse voorouders. Het huis Nassau biedt daarom een mooi tegenvoorbeeld: waar de Nassauers zich aanvankelijk als 'Ottonen' met een Romeinse herkomst herinnerden, gingen ze zich geleidelijk aan (maar niet enkel) profileren als leiders van een opstand om het 'vaderland' te bevrijden en als verdedigers van het 'ware' (protestantse) geloof.

Vooraf in de conclusie overstijgt de auteur deze *Einzelfälle*. Hij toont zo onder meer aan dat bij een verlies van positie (al dan niet door biologische en/of politieke oorzaken) *ad hoc* meerdere voorouders uit de oudheid werden bijgecreëerd. De afstamming werd dus symbolisch 'verhoogd' om het eigentijdse statusverlies te compenseren. Tegelijkertijd zouden adellijke geslachten in die gevallen steeds meer huwelijken met vorstelijke families in hun genealogieën opnemen. Gelijk ging het met veldslagen: die kwamen steeds meer op de voorgrond in de familiegeschiedenis, maar wapendienst werd alleen in de praktijk omgezet wanneer dat ook werkelijk nodig was voor de opgang van de familie.

In het tweede deel van het boek staat niet de eer van de familie, maar wel het ridderideaal centraal. In een eerste stap onderzoekt Wrede de mythe van de neergang van de ridderordes tijdens de nieuwe tijd. In werkelijkheid blijkt het verleden veel complexer en geeft de auteur een mooie lijst van mogelijkheden: in Frankrijk waren er inderdaad ordes die veel van hun prestige verloren, toch werden er tegelijkertijd nieuwe ordes gesticht uit koninklijke, adellijke, en geestelijke hoek, weliswaar met wisselend succes. Het Gulden Vlies bleek het meest resistent om de traditie in ere te houden. Ridderordes bleven daarom functioneel in de nieuwe tijd door hun hang naar traditie, en hun geënceneerde eeuwigdurende loyaliteit, zelfs tot diep in de achttiende eeuw. Geleidelijk aan werd het ridderideaal niet meer in de praktijk gebracht, maar wel nog geënceneerd aan het hof. Zo toont de auteur dat in de achttiende eeuw men zelfs binnen het Gulden Vlies beseftte niet langer als *ancien chevalier* te leven, maar dan nog werd de fictie van het ridderlijke toernooi levend gehouden. Tijdens

de Franse Revolutie kwam daarom een breed spectrum van reacties voor, van hen die flirtten met de notie *citoyenneté*, tot hen die het ridderideaal nostalgisch cultiveerden.

Martin Wrede toont overtuigend hoe het bloeiende veld van *memory studies* ook inspiratie kan bieden voor een traditioneel domein als adelsgeschiedenis. Al is de auteur niet altijd even consequent in wat precies als ‘herinnering’ dan wel als ‘traditie’ of ‘verleden’ wordt beschouwd, dan nog komt hij een stuk dichterbij de enorme inspanningen van de aristocratie om zichzelf een glorieus verleden aan te meten. Dit deel is dan ook verfrissender dan dat over de impact op het zogenaamde ‘ridderideaal’, waar de auteur meer schematisch te werk gaat en weinig doet met recente studies als die van Stuart Carroll of Brian Sandberg over de (dis)continuïteit van adellijk geweld in de nieuwe tijd (onder de vorm van veldslag, vergelding, duel of toernooi). Enigszins problematisch is het ‘nationale kader’ van deze studie waarbij adellijke geslachten op voorhand bij vorsten en landen worden ingedeeld, terwijl in de praktijk voor alle genoemde geslachten de keuze voor de Bourgondisch-Habsburgse vorst, de keizer of de Franse koning telkens opnieuw werd overwogen, wat bovendien ook leidde tot transregionale verwantschappen over grenzen heen. De auteur erkent herhaaldelijk het in feite transregionaal karakter van de gekozen geslachten (41, 118, 223), maar blijft vervolgens toch de conclusies ofwel op landelijk ofwel op Europees niveau indelen. Toch krijgen we met deze comparatief georiënteerde studie een excellente en gedetailleerde inkijk in hoe de hoge adel met het verleden omging tot diep in de achttiende eeuw. De monografie werd dan ook terecht onderscheiden met de Arenbergprijs 2010 voor historische studies.

21 | 2014

9 789087 045203